

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

ALÁRENDELT MELLÉKMONDATOK
ÚJ EGYHÁZZENEI FÜZETEK
A CID-ET OLVASVA
HÚSVÉTI ÉNEK – JÓ ÉNEKESEKNEK

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

- 55. „...et salutare tuum da nobis...”
 - 56. Könyörgések „super oblata”:
a Sacramentarium Gregorianum
könyörgése a húsvét utáni
III. vasárnapon
-

28. szám

2005. április

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

Készült az MTA-TKI — LFZE egyházzenei kutatócsoportjában

1. füzet: A keresztyén értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztyén értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. füzet: A keresztyén értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltettekhez

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyének. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Bűgő kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztségét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifonája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

(A jegyzék folytatása a báltagon)

Alárendelt mellékmondatok

Ez évben többször adtunk nyelvtani „játékokat”. Nem annyira ismeretterjesztő céllal, hanem hogy a nyelvben megnyilatkozó gondolkozás természetét jobban megismerjük, s ezáltal mind mások gondolatainak megértésében, mind saját gondolataink körvonalazásában és megjelenítésében jártasabbak legyünk.

Az előző közleményekben két alapvető nyelvi (s mögötte álló logikai) jelenséggel ismerkedtünk meg. Amikor mondunk valamit, akkor valamit valamivel kapcsolatba hozunk: egyiket a másikkal azonosítunk, ellentétbe állítjuk, fogalmába belevonjuk stb. Egyik dolgot ismertnek vesszük (ezt hívjuk alanynak), a másikat pedig új elemként kapcsoljuk hozzá (ez az állítmány). Minthogy azonban legtöbbször sem arra, amiről valamit mondunk, sem arra, amit róla mondunk nincsen *egy* szavunk, szavak csoportját kell mindkét oldalra állítanunk. E szemlélet szerint tehát a mondat alanya és állítmánya általában nem egy szó, hanem a mondat egyik fele az alany, másik az állítmány (persze a két fél nem okvetlenül szimmetrikus). Mindkét felet úgy hozzuk létre, hogy egy túl általános szónak tartalmát folyamatosan, sokoldalúan, rétegesen szűkítjük. Az „asztal” túl egyetemes fogalmát szűkítjük: barna asztal, szomszédom asztala, a tőlem jobbra lakó szomszédom asztala, a múlt évben vásárolt asztal, stb. Erre a többféle szűkítésre mondtam, hogy „sokoldalúan” szűkített. És azt, hogy „szomszédom”, még hozzá „lakó” szomszédom, még hozzá „jobbra lakó” szomszédom, mondtam röviden úgy, hogy rétegesen szűkítem. Ennek a szűkítésnek nyelvi kifejezése a szintagma, mely mindig egy meghatározó (vagyis leszűkítő, s ezzel pontosító, latinul: determináns) és egy meghatározott (determinált) szóból áll (példánkban az „asztal”-t határozzuk meg azzal, hogy barna). E nyelvi eljárás megfelelője a logikában a meghatározás, amikor is a „faj”-t egy ún. *differentia specifica*-val (vagyis nemet alkotó különbségtétellel) determináljuk. Példánkban: az asztal: faj, a barna: *differentia specifica*, mellyel az asztalok tömegét máris a barna asztalokra szűkítettük, s azután tovább szűkíthetjük.

Az ilyen szintagmák „alárendelő”, minthogy logikailag az „asztal” egyetemesebb, mint a „barna asztal” (noha a barna asztal konkrétabb,

mint az asztal általában), vagyis magasabb érvényű az asztal, mint determinánsa, a "barna". (Jól rávilágít a nyelv logikájára, hogy a szándékolt mondanivalótól függően az alárendeltség megfordulhat: az „asztalok barnasága” kifejezésben a „barnaság” egyetemesebb, és magába foglalja a csokoládék, medvék, kődök barnaságát is; itt ezt a sok mindenre kiterjedő barnaságot szűkítjük le az asztalok barnaságára, egy csökkentett elterjedtségű barnaságra.) A szintagmák többsége tehát alárendelő szintagma, s aszerint, hogy mivel szűkítünk valamit, jönnek létre fajtái. Például: egy cselekvés célpontját a tárgyi szintagma, körülményeit a határozói szintagma fejezi ki, stb.

Vannak ezen kívül mellérendelt szintagmák is, amikor ugyanis ugyanabban a funkcióban használunk több szót, vagyis két dologgal determináljuk a determinált szót. Például: „kicsi és barna asztal”. Az „asztal” és a „kicsi” között ugyanaz az alárendelő szintagma-viszony van, mint az „asztal” és a „barna” között; tehát a „kicsi” és „barna” egymással mellérendelő szintagma-viszonyban van.

Megtörténhet azonban, hogy egy leszűkítést egy szóval vagy többszintű determinánssal nem lehet kifejezni, vagy csak nehézkesen, célszerűtlenül lehet kifejezni. Elemezzük a következő furcsa mondatot: „Az általam most látott ember különlegesen magas méretű.” Kiről beszélek? „Az általam most látott ember”-ről. S mit állítok róla? Hogy „különlegesen magas méretű”. Az állítmányi rész világos szintagmaszerkezet: végső determinált szava nincs kiteve: „van”; ez a „puszta állítmány”. De nem azt akarom mondani róla, hogy van, hogy létezik, hanem azt, hogy bizonyos méretben, mérettel ellátva létezik. Milyen méretben: „magas”, sőt ennek is van egy determinánsa: „különlegesen magas”. Nem kétséges az alanyi oldal szerkezete sem: egy emberről beszélek, méghozzá látott, még hozzá általam, és pedig most látott emberről. Lehet olyan stílári környezet, ahol ez a kissé nyakatekert megfogalmazás a legjobb. Ha igen, akkor így kell leírni. De lehet, hogy a dolog túlságosan tömörítve van, hiszen, valljuk meg, önmagában nézve itt is rejtőzködik egy állítás: önmagamról mondom, hogy most látom azt az embert. Igen, de végső soron nem ezt akarom mondani, hanem hogy ez az ember különlegesen magas. Az egész mellékes állítás csak

arra kell, hogy a szóban forgó embert jobban meghatározzam, a sok ember közül kiemeljem: „az általam most látott” emberről van szó, nem másról. Ha el akarom kerülni ezt a túltömörítést, ki kell bontani a benne elrejtett (alsóbb rendű, alárendelt) állítást, s valami nyelvi eszközzel ezt az állítást be kell helyezni a tulajdonképpen állításba. Így szól az eredmény: „Az ember, akit most látok, különlegesen magas méretű.”

Mi történt tehát? Létrehoztunk egy újabb predikatív viszonyt, melynek alanya „én”, állítmánya pedig „most látok egy embert”. De ez az állítás nem önálló, csupán kifejti a fő állítás, a fő mondat egyik determinánsát. Láttuk, hogy az egész mondat igazából egy determináns helyén áll: milyen ember? „általam most látott ember”. Milyen szintagma ez? Ez már bökkenő, s könnyen beugorhatunk az „akit” kötőszónak. A dolog akkor tisztul ki, ha a mellékmondatot újból visszatömörítjük a főmondatba: „látott ember” ugyanolyan, mint „megvert kutya”, „szedett gyümölcs”, stb. Milyen kutya? milyen gyümölcs? Ugyanígy: „milyen ember?” A mellékmondat szerepe tehát a főmondatban jelzői: az „ember”-t egy minőségével, ez esetben egy passzív minőségével determinálja. Ezt röviden úgy mondjuk, hogy a főmondat kapott egy alárendelt jelzői mellékmondatot.

Mi az „akit” kötőszó szerepe? A mellékmondatból, mint egy kinyújtott ujj, rámutat a főmondat azon szavára, akit a mellékmondat determinál. A mellékmondatban ez a szó valóban tárgyi jelentésű. Én látom azt az embert. De fordítva már nem igaz: az a tény, hogy én látom őt (ezt mondta el a mellékmondat), nem tárgya annak az állításnak, hogy ő „különlegesen magas méretű (van)”. Ha azonban akarjuk, a főmondatba is becsempészhetünk egy szócskát, mely ottani képviselője a mellékmondat tartalmának. (Ismeri kedves olvasóm a számítógépen is azt az eljárást, mellyel egy adat vagy kép helyén csak egy utaló szimbólum jelenik meg.) A fenti mondatban ez az utalószó így kerülhet bele: *Az* az ember, akit most látok, különlegesen magas méretű. Világos, hogy a dőlőbetűs „az” szócska jelzői szerepű az „ember” előtt, tehát az általa megmutatott alárendelt mellékmondat jelzői lesz.

Hogy a kötőszó milyen csalóka, a következő példasor mutatja be. Kérem, elemzzük, milyen mellékmondatok ezek, s javaslom gyártson ilyen példasort az olvasó is:

Nem hiszek annak, akit sokan dicsérnek.

Nem hiszek abban, akit sokan dicsérnek.

Nem szeretem azt, akit sokan dicsérnek.

Gyanús az, akit sokan dicsérnek.

Azé a dicsőség, akit sokan dicsérnek?

Gyanús annak dicsősége, akit sokan dicsérnek.

A fenti példák közül három (eltérő fajtájú) határozói, egy tárgyi, egy alanyi (!), egy birtokosjelzői mellékmondat.

Új Egyházzenei Füzetek

Az elmúlt félév új Egyházzenei Füzetek gazdag termését hozta, s ezzel a 10 év alatt megjelent füzetek száma 40-re emelkedett. Az új füzetek:

III/14: Tomas Luis de Victoria: Motették. (Könnyű négyszólamú polifonikus kórusművek az egyházi év fő ünnepeire.)

III/15: Johann Hermann Schein: Korálok az egész évre. (Ünnepi és tematikus korálok egyszerű négyszólamú homofon letétei.)

III/16: Bruckner egyházi kompozíciói (megjelenés előtt).

III/17: Vademecum. Egyházzenészek útikönyve. (Mindenes kottagyűjtemény alkalmi gregorián- és graduáltételekkel, különböző stílusú egyszerű egyházi kórusművekkel, népdalokkal és világi társasdalokkal.)

III/18. Romantikus egyházi kórusművek. Liszt Ferenc és Max Reger. (A két szerzőnek kórusainkkal énekelhető összes egyházi művei.)

III/19. G. P. Palestrina: Hús motetta. (A szerző könnyebb négyszólamú kórusművei az egész egyházi évre.)

III/20. Gregor Joseph Werner: Polifon himnuszok. (Az Esterházyudvar 18. századi karmesterének a stilo antico-ban komponált himnuszai latinul, továbbá magyar fordításra alkalmazva.)

A Cid-et olvasva

Szeszélyből vettem le nemrég ismét a polcról Corneille Cid-jét. Bevalom, már nem emlékeztem rá, úgy olvastam, mintha először látnám. Felbőszített elsøre ennek a sok örült spanyolnak esztelen fanatizmusa, az az eltökéltség, amivel fantazmagóriáktól hajtva tönkre teszik magukat és egymást.

Donna Uracca infánsnőben harcol a szerelem a becsülettel. Szerelmes Don Rodrigóba, de mivel neki védenie kell a királyi ház méltóságát, tudja, hogy csak királyi férje lehet. Legfőbb vágya tehát az, hogy szerelme másba legyen szerelmes, ezzel az ő esélyei semmivé váljanak.

Don Gomez, Gormaz grófja féltve szereti leányát, s azt szeretné, hogy a kiváló Don Rodrigo legyen a férje. Amikor azonban a király nem őt nevezi ki gyermeke nevelőjévé, hanem udvari társát, és Don Rodrigo apját, Don Diegot, a méltóságán esett sérelem miatt azt kívánja a becsület, hogy párbajban ölje meg riválisát. Nevének, családjának becsülete olyan viadalba hajtja, melyből csak vesztesként jöhet ki, s tudja, hogy vele kell vesznie lánya boldogságának is.

Don Diego szívesen szánná fiát Don Gomez lányának, Ximénának. Ám Don Gomez kihívása után azt kívánja tőle a becsület, hogy ha már ő öreg is a párviadalhoz, fiának, Don Rodrigónak kezébe adja a kardot.

Don Rodrigo mélyen szereti Ximénát; szerelmével azonban harcban áll a gyermeki kötelesség, apja becsületének védelme: elfogadja a küldetést, s bár tudja, hogy ezzel elveszti Ximénát, a párbajban megöli Don Diegot.

Xiména egyetlen vágya volt, hogy Don Rodrigóval egyesüljön, apjának halálát azonban meg kell torolnia, s mint a fúria tüzei a királyt az ítéletre, s keresi, ki az, aki a bosszút kitöltve szerelmén, megölje őt. Nem az történt, hogy apja halála felülkerekedett szerelmén. Ugyanolyan szerelmes, és kérelhetetlenül szerelmének feláldozása mellett dönt a bosszú becsületéből.

Don Rodrigo elfogadja Xiména ítéletét. Kész a halálra. Csak azt kéri, hogy ne bízsa másra a „kivégzést”, ő készséges arra, hogy Xiména

kezéből elfogadja a gyilkos döfést. S miközben a két hős szinte vallásos elszántsággal akarja feláldozni magát a becsület helyreállításáért, jobban szeretik egymást, mint valaha.

Az államot a mórok támadása fenyegeti. Don Diego fiát, Don Rodrigót küldi a reménytelen küzdelembe. Rodrigo győz, a király kitünteti, – és egyúttal készen áll arra, hogy Xiména bosszúvágának engedve feláldozza őt.

Az infánsnő látja, hogy Rodrigót győzelme akár királyi rangra emelheti, magához méltóvá. Mégis becstelennek tartaná, ha erre számítana.

Xiména nevében az a Don Sancho áll párbajra Rodrigóval, aki maga is vetélytársa a szerelmesnek, s akitől Xiména teljes szívével irtózik. A király a majdani győztesnek ítéli Ximénát. Rodrigó nem akar küzdelembe bocsátkozni, vesztésként akar életével lakolni, s ezzel Ximénát bosszúja teljesüléséhez segíteni, utált hódolójának, Don Sanchonak karjaiba lökni.

A „becsület” drámája, de önmaguk hajszolása a becsületért inkább elvakultságnak látszik. A látvány arra indítaná az embert, hogy oda-menjen, megrázza őket, és azt mondja: térj észre öregem, ez és ez a megoldás. De ez az, ami a művészetben tisztességtelen, ésszerűtlen. A művészet nem az élet. Ami a színpadon történik, abba nem szabad beleszólni, mert azzal saját magunkat zárjuk el a megértéstől. A művészet megértésének első szabálya: „tételezzük fel, hogy...” Amikor belépek a műalkotásba, belépek egy szabályrendszerbe, s azt kell figyel-nem, hogy az hogyan működik. Miért remekmű tehát mégis a Cid?

Térjünk vissza a kiindulópont-hoz. Minden tökéletesen ment volna útján: Xiména Rodrigót szereti és viszont; mindkét apa elfogadja a házasságot, az infánsnő nemcsak lemond szerelméről, de szívében oda is szánja azt Ximénának. Mi történt mégis? Egy ostobaság: Don Gomez sértődése, becsületén esett sérelme azért, mert nem ő lett a király gyermekének nevelője. Még azt sem mondhatjuk, hogy a szerző (helyesebben a dráma) elítéli őt ezért. Nem olyan ez, mint egy görög sorstragédia, hogy a hős bűne indítja meg a veszedelmet. Corneille sem nem helyesli, sem nem helyteleníti ezt a sértődést, egyszerűen leírja, s vele megindítja az eseményeket.

Az egész dráma olyan, mint egy sokismeretlenes egyenlet. „Tételezzük fel...” mindannak az érzésnek valódiságát, igazságát, sőt helyességét, mely hőseinkben dúl és harcol egymással. Hogyan következik egyikből a másik. Tekintsük a becsület és szerelem sokféle megnyilvánulását egy-egy matematikai adatnak, s nézzük, ha egy szigorú levezetésbe helyezzük őket, hogyan működnek. Nem mondom ezzel, hogy ezek az „adatok” nem az életből vannak véve. Sőt azt is elismerem, hogy azért tudnak ilyen élő módon működni, mert az életből ismerjük őket. Az életben is ilyesféle motívumok kerülnek egymással konfliktusba, ilyesféle motívumok erősítik vagy gyengítik egymást. De a drámában már erőmennyiségekként működnek. Ezért nem szabad kívülről, az „élet” felől bekukucskálva bírálni, vagy éppen kijavítani őket. Rajtuk már a művészet szabályai érvényesülnek, s csak egy bírálat létjogosult: elevenen és okszerűen működnek-e.

Az életben rövid távon megoldhatnánk az ilyen problémákat. Azután újak támadnának, lényegében hasonlóak. A műben öröklétet nyernek, habár a mindennapi élettel való kapcsolatuk egyéniséget ad a műnek. Talán ebben az értelemben is igaz, hogy „ars longa, vita brevis”.

Végül a szerző úgy dönt, hogy megenyhül és megenyhülnek szereplői is. A párbaj végül (nem egészen világos, hogyan) újabb halál nélkül végződik. A király ígérete szerint Xiména a győztes Rodrigóé lehetne. Ám nem lenne következetes az „erőmennyiségek” játéka, ha akár egyik, akár másik is egyszerűen beleegyezhetne a dolgok jobbra fordulásába. Xiména, úgy véelve, hogy szerelmese meghalt, önkéntelenül is kimutatja szerelmét. Mikor kiderül, hogy él, mégis ragaszkodnia kell a becsület bosszújához. Rodrigónak, bár jobban szereti Ximénát, mint valaha, mégis ragaszkodnia kell ahhoz, hogy bűnhődjön azért, amiért valójában nem is felelős. A király kiegyenlíti az erők játékát. Rodrigót egy évre a mórok elleni harcba küldi, Ximénának pedig felejtést és megbocsátást ajánl. Itt vége a drámának, szerencsére nem borulnak egymás karjaiba; csak feltételezhetjük, hogy az év leteltével végre béke lesz az osztályrészük.

Mondtam, hogy a mű az élet konkrétumaiba öltözötten, mégis bizonyos absztrakt mozgásokról, egy gép működéséről szól. De azt is el-

ismertük, hogy azért figyeljük e mozgásokat, mert mégis csak ráismernünk az élet konkrétumaira. És a szerző ezen a szinten is megadja az utolsó szót, mondhatni az ő szigorúsága is megenyhül az utolsó percben:

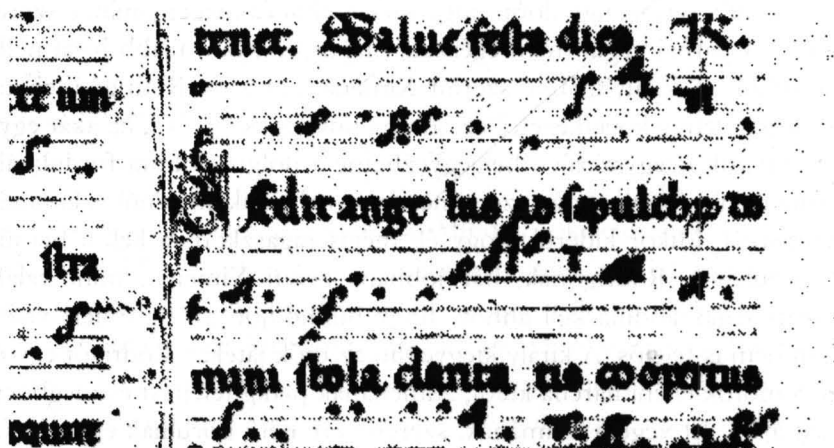
Don Rodrigo:

Ximénáért, s a te szolgálatodra, Felség,
Kívánhatsz bármit is, nincs, amit meg ne tennék,
S bár tőle messze majd szívem sajogni fog,
Hogyha remélhetek, Felség, boldog vagyok.

Don Fernandez, a király:

Reményed: önmagad, s reményed: az ígélet;
És mert szerelmesed szíve máris tiéd lett,
Hogy a becsület is megkapja, ami jár,
majd megsegít karod, az idő, s a király.

(Nemes Nagy Ágnes fordítása)

A „Sedit angelus” búsvéti körmeneti responzórium kezdete
az Esztergomi Missale Notatumból (14. század első fele)

Húsvéti ének – jó énekescsnek

Se- dit an- ge- lus ad se- pul- chrum Do- mi- ni sto-
Ott ült az an- gyal az Úr nak sír- bolt- já- nál, fény-

la cla- ri- ta- tis co- o- per- tus, vi- den- tes e- um mu-
lő ru- há- zat- ba öl- tö- zöt- ten; meg- lát- ván őt az /

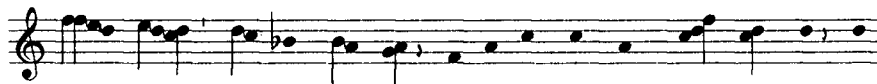
li- e- res ni- mi- o ter- ro- re per- ter- ri-
asz-szo-nyok nagy fé- / le- lem- mel meg- ret- ten-

tae a- sti- te- runt a lon- ge Tunc lo- cu- tus
tek, s meg- áll- tak a tá- vol- ban. Ak- kor meg- szó-

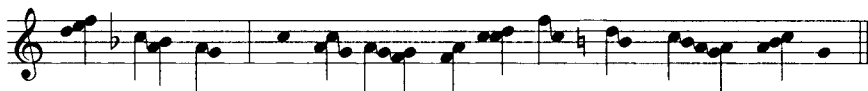
est an- ge- lus et di- xit e- is: * No- li- te me- tu-
lalt az an- gyal és mon- dá né- kik: * Ne fél-

e- re, di- co vo- bis qui- a il- lum quem quae- ri- tis mor-
je- tek, mon-dom nék-tek, a- kit e sír- ban ha- lott-ként ke-

tu- um, jam vi- vit, et vi- ta ho- mi- num cum e- o
res- tek, im- már él, s az em- ber é- le- te ő- ve- le

sur- re- xit. Al- le- lu- ja.
fel- tá- madt. Al- le- lu- ja.

V) Cru- ci- fi- xum Do-mi-num lau- da- te, et se- pul-tum propter
a magyar változatban:

V) A megfe-szí- tet- tet di- csér- jé- tek, az el- te- me- tet-

nos glo- ri- fi- ca- te, re- sur-gen- tem- que a___ mor- te
tet di- cső- ít- sé- tek, / a ha- lál- ból fel- tá- mad- tat

ad- o- ra- te. * No- li- te me- tu- e- re...
i- mád- já- tok. * Ne fél-_____ je- tek...

V) Re-cor- da- mi- ni, quo-mo- do- prae-di- xit, qui- a o- por- tet Fi-
V) Emlékez-ze-tek, / e- lő- re megmond- ta: az Emberfi- á- nak ke-

li- um ho- mi- nis cru- ci- fi- gi, et ter- ti- a di- e /
/ részt-re___ kell fe- szít- tet- ni, s a har- madik na- pon a

a mor- te sus- ci- ta- ri. * Al- le-...
 ha- lál- ból fel- tá- mad- ni. * Al- le-...

Jegyzetek a liturgiáról

55. „...et salutare tuum da nobis...”

2001-ben jelent meg a liturgia ügyéért felelős római kongregáció körlevele a fordítások normáiról. Ez ismételten kiemeli a fordítások tartalmi hűségének követelményét, legvilágosabban talán a 20. paragrafusban: „Az eredeti szöveget mégis lehetőség szerint a legteljesebben és a legpontosabban kell lefordítani.” És ugyanott: „A Római Liturgia liturgikus szövegeinek fordítása nem annyira a teremő alkotásnak, hanem inkább az eredeti szövegek népnyelvre való hű és pontos átültetésének a munkája.”

Azt is kiemeli az utasítás, hogy a szövegek egy rendszert alkotnak, a bibliai és más liturgikus szöveghelyek egymásra épülnek, egymást feltételezik, nem lehet tehát egyenként mérlegelni, hogy mi hangzik jobban, vagy a híveknek érthetőbben. Ez utóbbi szempontot az utasítás amúgy is alárendeli: „A Szentírás szavai, továbbá a liturgikus szertartásokban, s különösen a szentségek ünneplése során kimondott szavak nem elsősorban arra irányulnak, hogy a hívek benső felkészültségének mintegy tükröi legyenek, hanem az idő és a hely korlátait meghaladó igazságokat fejeznek ki. E szavak által beszélget ugyanis Isten folyton az Ő szeretett Fiának Jegyesével, ezek által vezeti el a Szentlélek a krisztushívőket a teljes igazságra s készíti el bennük bőszégesen Krisztus ígétének lakozását, az Egyház pedig ezek által folytatja tovább és örökíti át mindazt, ami ő maga, és mindazt, amiben hisz, miközben az összes hívő könyörgését Krisztus által és a Szentlélek erejében Istennek ajánlja.” (19. paragrafus)

Bár az illetékes egyházi személy úgy nyilatkozott, hogy nekünk semmit sem kell tennünk, mert a magyar fordítások mindenben megfelelnek az utasításnak, valójában ahová nyúl az ember, ott talál pontatlanságokat, a fent említett szélesebb összefüggéssel szembekerülő, vagy az utasítás más pontjait sértő megoldásokkal. (Egy hete például a húsvéti vigília kivonulási olvasmányának fordításán kellett fennakadnom.) De most csak egy látszólag apróságot említenék meg; az „összefüggések” ismeretében mégsem az.

„Urunk, mutasd meg nekünk irgalmasságodat – és add meg nekünk az üdvösséget”. Így találjuk a zsoltárverset a magyar misekönyvben. A latinban: „et salutare tuum da nobis”. A magyar fordításban csupán a „tuum” hiányzik. Dehát miért is ne hiányozhatna? Ha egyszer az Istentől kérjük, akkor ebben benne van, hogy az üdvösség az övé, az ő műve, s kié is lenne más?

Feltűnő, hogy a római liturgia ezt a verset ádvent egyik vezérszólámává tette. Mind a misében, mind a zsolozsmában ősidők óta visszatérő ádventi zsoltárvers. A legkorábbi (órómai) graduále szerint ez két ádventi vasárnap alleluja-énekének verzusa; mint verzikus minden ádventi napon többször is elimádkozták. Csak azért-e, mert ádventben jobban érezzük az üdvösségre való rászorultságot?

A liturgia megértésének egyik legjobb kulcsa a 4-5. századi egyházatyák olvasása, hiszen a római liturgia elrendezése, alapszövegei nemcsak e korban alakultak ki, de éppen ez a hiteles patrisztikus teológia alapozta azt meg. Szent Ágoston zsoltármagyarázatában elmondja, hogy a „salutare” nemcsak az „üdvösség” tárgyi értelemben, hanem maga az Üdvözítő. Hallgassuk a nagy Tanítót:

Ő maga az irgalmasság, melyet az Isten megmutat nekünk: „Mutasd meg nekünk, Urunk, irgalmasságodat, és a te Üdvösségedet add meg nekünk,” vagyis: a te Krisztusodat add meg nekünk. Őbenne van ugyanis a te irgalmasságod. Mondjuk azért mi is: a te Krisztusodat add meg nekünk. Holott már nekünk adta Krisztusát, és mégis azt mondjuk: a te Krisztusodat add meg nekünk, hiszen így imádkozzuk: Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma – és ki lenne a mi kenyérünk, ha nem az, aki ezt mondta: Én vagyok az élő kenyér, mely az ég-

ből szállt alá. Mondjuk hát neki: a te Krisztusodat add meg nekünk. Már nekünk adta Krisztust, de mint embert. Akit nekünk adott, mint embert, azt nekünk fogja adni, mint Istent. Az embereknek az embert adta, mert olyanként adta az embereknek, amilyenként képesek őt befogadni. Az Isten-Krisztust ugyanis az ember nem tudná befogadni. Azért az emberek számára ember lett, s megtartotta magát Istennek az istenek számára. Szemtelenül beszéltem? Tényleg szemtelen lenne, ha nem ő maga mondta volna: „Én mondom, istenek vagytok, a Magaságbelinek fiai mindnyájan.” (81. zsoltár) Újuljunk meg tehát a fogadott fiúságban, hogy Isten fiai legyünk.

Nem azt mondom természetesen, hogy fordítsuk bele a szövegbe Ágoston értelmezését. Ez ellene mondana a fordítási utasításnak. De ha csonkítatlanul adjuk a szöveget (*salutare tuum* – a te üdvösségedet), akkor ebbe a hittanítás (hittan, prédikáció) bele tudja foglalni az ágostoni gondolatot is: a te Üdvösségedet, vagyis az Üdvözítőt add meg nekünk. S hogy ez nem csak Ágoston szándéka, azt éppen a liturgia bizonyítja azzal, hogy ádventben oly sokszor imádkoztatja e verset. E vers ádventben éppen azért sóhajt: „add meg nekünk, a te Krisztusodat”, mert benne érkezik el hozzánk a te irgalmasságod.

Nem baj, ha nem mindig és nem mindnyájan gondolunk az ilyen „kicsinységekre”. Hiszen, mint előbb olvastuk: „a szentségek ünneplése során kimondott szavak nem elsősorban arra irányulnak, hogy a hívek benső felkészültségének mintegy tükrei legyenek, hanem az idő és a hely korlátait meghaladó igazságokat fejeznek ki”. Elég, ha nem sértjük meg a szövegek épségét, ha megengedjük, hogy akkor és úgy beszéljenek nekünk titkaikról, amikor és ahogy azt a Lélek megengedi.

Rövidesen megjelenik: a Premontrei Rend Gödöllői Kanóniájának és a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalomnak közös kiadásában az **Offertoriumok Könyve**. Tartalmazza az év vasárnapjainak és nagy ünnepeinek offertorium-énekeit a) új recitatív dallamon énekelhető prózai (formahű) fordításban és b) refrénes-verses népénekek formájában.

Jegyzetek a liturgiáról

56. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése a húsvét utáni III. vasárnapon

Deus, qui nos, per hujus sacrificii veneranda commércia, unius summae divinitátis partícipes effecísti: praesta, quáesumus; ut, sicut tuam cognóscimus veritátem, sic eam dignis móribus assequámur. – Isten, ki bennünket ez áldozatban megvalósuló tisztelendő csere által egyedülvaló felséges istenséged részeseivé tettél, add meg, kérünk, hogy amint igazságodat megismertük, hozzá méltó erkölcsainkkal el is érjünk.

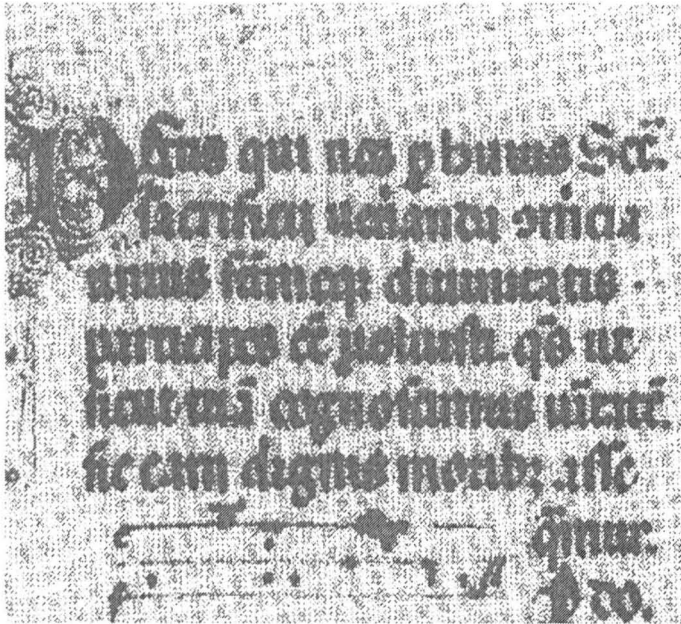
A könyörgés legmehökkentőbb szava: commercium, mely a latinban értékcsrét, kereskedést, áruforgalmat jelent (merx = áru). A könyörgés az áldozat „cserejéről”, méghozzá tiszteletre méltó cserejéről beszél. A birtokos esetet a latinban mindig értelmeznünk kell, mert nagyon sokfélet jelenthet. Nem arról van szó, hogy az áldozat a csereárú, hanem hogy az áldozatban magában zajlik egy csere, erre való tekintettel maga az áldozat nevezhető csérének (genitivus explicativus). Milyen csere megy itt végbe? Az ember az Isten által neki nyújtott termetett javakat („a föld termését és az emberi munka gyümölcsét”) átadja Istennek, s benne önmagát nyújtja neki. Az Istent azonban bőkezűségben nem lehet felülmúlni: ő visszaadja ezeket mint mennyei kenyeret és üdvösséges italt, s bennük ő is saját magát adja. A felajánlott természetes kenyér és bor természetfeletti módon Isten természetének részesévé válik, és mint ilyent kapjuk vissza. Amikor magunkhoz vesszük őket, akkor mi magunk is az isteni természetből részesedünk.

Az ember, mint értelemmel bíró állat abban a kitüntetésben részesült, hogy Isten az ő igazságát közölte vele. Ennek alapja azonban az, hogy Isten életközösségbe lép az emberrel. Következményének viszont annak kell lennie, hogy most már úgy él, amint az isteni természethez illik, hiszen Szent Tamás szerint Unaqueque res habet potentiam agendi secundum suam naturam, minden dolog cselekvőképessége a természetéből következik. Amikor tehát arról van szó, hogyan élünk, nekünk már tehát nem szabad egyszerűen emberi természetünk adottságaira

hivatkozni, hiszen a keresztség révén az isteni természetben részesülünk, s ezt a részesülést megújítja, növeli bennünk az eukarisztia vétele.

Három dolog szerepel tehát a könyörgésben: az isteni természetben való részesülés a kenyér és bor misztériumában, szent cseréjében; ennek és az Istentől kapott további igazságoknak megismerése; végül pedig az ehhez igazodó életmód. Eszünkbe kell itt jutnia Krisztus szavának, Én vagyok (Ő, akit a kenyér és bor színe alatt veszünk), az út (amelyen járunk, amely életmódunkat meghatározza), az igazság (mellyel Isten tudtul adta nekünk titkait) és az élet (vagyis az ő élete, melyet szentségek adnak és táplálnak).

Azt hiszem, az is világos, hogy a könyörgés egy szoros egységet alkotó valóságról szoros egységet gondolatban beszél. Ennek felel meg a nyelvtani szerkezet, melyet az igazság megsértése nélkül nem lehet megbontani.

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legszébb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

15. füzet: Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzenéről.

16. füzet: A „Társadalomtan”-ról, I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. Mysticum jejunium – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – Pro informatione.

17. füzet: A „Társadalomtan”-ról, II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. Mysticum jejunium II.

18. füzet: „Audiat et altera pars”. – Aquinói Szent Tamás az óvatosságról. – Szövegértés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A communio. 36. Ecclesia toto orbe diffusa.

19. füzet: A karmester dolga. – Valami a gyermeknevelésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 37. Az 1. zsoltár – húsvétkor. 38. Mi a „kántorböjt”?

20. füzet: A giccs. – Egyház és társadalom. – A magyar egyházi stíl. – Egy interjúból. Jegyzetek a liturgiáról: 39. A liturgia „igazsága”. – 40. Egy olvasmány fordítása.

21. füzet: A „haldokló” népzene. – Naplójegyzetek (1). – Jegyzetek a liturgiáról: 41. Könyörgések „super oblata”. – 42. Egy furcsa kísérlet.

22. füzet: A tekintélyről és tekintélytiszteletről. – Egy kimaradt alfejezet. – A töredékkutatásról. – Naplójegyzetek (2). – Jegyzetek a liturgiáról: 43. Könyörgések „super oblata”: A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése Advent I. vasárnapjára – 44. Elsőáldozás Zsámbékon.

23. füzet: Kodály és Bartók: Párhuzamos életrajz (1). – Szintagmák és nyelvi struktúra. – Egy tudományos konferencia. – Jegyzetek a liturgiáról: 45. Könyörgések „super oblata”: Karácsony. – 46. „Régi” és „új” liturgia.

24. füzet: Kodály és Bartók – párhuzamos életrajz (2). – Aquinói Szt. Tamás: Vajon szükség volt-e az emberi nem helyreállításához Isten Igéjének megtestesülésére? – Jegyzetek a liturgiáról: 47. Mindenszentekre. 48. Könyörgések „super oblata”: Karácsony utáni vasárnap.

25. füzet: További nyelvtani játékok. – A politikai celibátus. – Egy jótanács: Gyanakodj a „költőiségre!” – Jegyzetek a liturgiáról: 49. Míről szólnak az offertórium-énekek (1). 50. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése nagyböjt II. vasárnapján.

26. füzet: Bach-életrajz. – Becket Tamás vértanúsága. – Jegyzetek a liturgiáról: 51. Miről szólnak az offertórium-énekek (2). 52. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése a pünkösöd utáni II. vasárnapon.

27. füzet: Egy ökuménikus népénekgyűjtemény esélyei. – Jegyzetek a liturgiáról: 51. Stilizálás – klasszikum. 52. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni 2. vasárnapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenn tartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
